

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра фізичної реабілітації та медико-біологічних основ фізичного
виховання

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми: «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ»

Виконав: студент 2 курсу
групи ФКб1-М16z
спеціальності 014.11 Середня освіта
(Фізична культура)
заочної форми навчання
Рафієв Хафіз Магеррам огли
Керівник: Жигульова Е.О., кандидат
біологічн
их наук, доцент
Рецензент: Юрчишин Ю.В., кандидат наук
з фізичного виховання та спорту, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 МЕДИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	8
1.1 Здоров'я дітей шкільного віку: проблеми і шляхи їх вирішення..	8
1.2 Удосконалення медико-профілактичного забезпечення дітей у загальноосвітніх навчальних закладах – вимога часу.....	16
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ.....	23
2.1 Сучасний стан наукових розробок в галузі гігієнічних досліджень умов та організації навчально-виховного процесу в дитячих закладах системи освіти.....	23
2.2 Вплив різних сторін навчально-виховного процесу на стан здоров'я школярів.....	28
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	38
3.1 Методи дослідження.....	38
3.2 Організація дослідження.....	43
РОЗДІЛ 4 РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ.....	45
4.1 Визначальні щодо здоров'я складові способу життя школярів старших класів.....	45
4.2 Дослідження фізичної активності сучасних підлітків.....	51
4.3 Аналіз психофізіологічних особливостей учнів старших класів..	58
4.4 Гігієнічна оцінка шкільного обладнання, що використовується для старшокласників.....	63
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМН	– Академія медичних наук
АМНУ	– Академія медичних наук України
ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ЗНЗ	– загальноосвітні навчальні заклади
ЗОШ	– загальноосвітня школа
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я
МОіН	– Міністерство освіти і науки
НВК	– навчально-виховний комплекс
НДІ	– Науково-дослідний інститут
ЧСС	– частота серцевих скорочень

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування освіти є вимогою сучасних світових тенденцій, бо тільки її проведення здатне принести близько 20% приросту національного доходу в країнах з розвинутими сучасними технологіями. За останні 15-20 років більшість розвинених країн провели докорінне реформування системи освіти в результаті чого тривалість повної середньої освіти склала переважно 12-13 років [44].

В умовах реформи розширюється мережа навчальних закладів нового типу з поглибленим вивченням окремих предметів. Впроваджуються нові навчальні програми, педагогічні технології та форми навчання. В загальноосвітніх закладах докорінно змінюється сам навчально-виховний процес: його організація і структура, впроваджується навчання за модулями. Постійно збільшується обсяг інформаційного потоку, відбувається зростання інтенсивності навчання [70].

При цьому навчально-виховний процес в сучасних освітніх закладах супроводжується значною психоемоційною напругою учнів та так званим «шкільним стресом» [66]. Вчені також відзначають, що біологічна ціна адаптації організму дитини до шкільних чинників залежить як від їх сили і спектру, так і від рівня здоров'я індивідууму.

Реформа освіти передбачає більш ранній початок систематичного навчання дітей з 6-річного віку. З введенням реформи вищезазначені особливості сучасної освіти наростають, що в свою чергу загострює проблему збереження здоров'я дітей шкільного віку. Відрізок життя, протягом якого дитина знаходиться в умовах школи, є важливим етапом її соціального і біологічного розвитку, професійного становлення, розвитку особистості і формування здоров'я.

Умови навчання в частині загальноосвітніх навчальних закладів упродовж останніх десятиріч не покращились, про що свідчать як окремі

публікації, так і оперативні дані МОЗ України [12, 22, 36]. Разом з тим, перед загальноосвітнім навчальним закладом, як основною ланкою державно-громадського виховання, сьогодні постає практичне завдання щодо створення умов, необхідних для забезпечення гармонійного розвитку молодшої людини як унікальної особистості та найвищої цінності суспільства, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Середовище, яке формується в загальноосвітніх школах, є складним комплексом фізичних, хімічних, біологічних та соціальних факторів, ступінь інтенсивності і характер дії яких зростає внаслідок порушень встановлених гігієнічних вимог щодо розміщення приміщень, архітектурно-будівельних рішень, якості будівельних матеріалів, правил експлуатації або ж недосконалої окремих діючих регламентів [15].

В той же час, аналіз статистичних даних і результатів наукових досліджень протягом останнього десятиріччя свідчить про значне зростання захворюваності дитячого населення країни. Зокрема, відзначається суттєве зростання складних системних захворювань, частий перехід гострих захворювань у хронічні форми та різке збільшення кількості дітей, що мають вроджені аномалії внутрішніх органів [6, 45, 63]. Система медичного обслуговування дітей в умовах школи протягом останнього десятиріччя є малоефективною, оскільки нормативна база з цього питання є недосконалою, існуючий механізм кадрового забезпечення потребує змін, умови для здійснення медичного обслуговування та оздоровлення школярів у більшості шкіл країни відсутні.

Отже, вищенаведені дані свідчать про актуальність наукових розробок у напрямку вирішення проблеми охорони і збереження здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів, яка є багатоплановою та гострою саме зараз. З іншого боку реформування і модернізація освіти та створення оптимальних умов життєдіяльності дітей в загальноосвітніх навчальних закладах потребує гігієнічного супроводу, метою якого є оцінка та наукове

обґрунтування оптимальних умов і організації режиму дня дітей і підлітків. Невирішеність даних проблем в умовах реформування загальної середньої освіти в Україні і обумовлює актуальність досліджень, проведених в даній роботі.

Мета роботи полягала у визначенні соціально-педагогічних передумов збереження і зміцнення здоров'я школярів 10-х класів в сучасних типах загальноосвітніх закладів.

Завдання дослідження:

1. Теоретично дослідити питання, пов'язані з соціально-педагогічними детермінантами збереження здоров'я дітей в сучасному освітньому просторі.
2. Висвітлити сучасні проблеми організації навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів як фактору впливу на здоров'я школярів.
3. Провести гігієнічну оцінку визначальних щодо здоров'я складових способу життя школярів старших класів.
4. Дослідити рівень та особливості фізичної активності сучасних підлітків та психофізіологічний розвиток учнів старших класів .
5. Встановити рівень відповідності шкільного обладнання віковим особливостям старшокласників.

Об'єкт дослідження –здоров'я дітей і підлітків.

Предмет дослідження –спосіб життя та режим дня учнів 10-х класів загальноосвітніх шкіл різного типу.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано такі методи: теоретичні методи наукових досліджень, організація і проведення педагогічного спостереження та проведення педагогічного експерименту, емпіричні методи наукових досліджень, математико-статистична обробка результатів експерименту.

Наукова новизна:

- виявлено визначальні щодо здоров'я складові способу життя школярів старших класів;
- подальшого розвитку набуло визначення сучасних тенденцій фізичної

активності підлітків з їх детальним аналізом;

– дана характеристика ключовим показникам регіональних психофізіологічних особливостей учнів старших класів.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані експериментальні дані доповнюють знання з гігієни дітей та підлітків щодо гігієнічних передумов здорового способу життя старшокласників. Проведено гігієнічну оцінку навчального обладнання в загальноосвітніх закладах відповідно до анатомо-фізіологічним віковим особливостям організму старшокласників. Отриманий матеріал є теоретичною основою для проведення практичних профілактичних заходів оздоровчої роботи у загальноосвітніх навчальних закладах.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Роботу викладено на 85 сторінках, з яких 75 основного тексту, що містить 6 таблиць і 10 рисунків. Дипломна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку 84 використаних літературних джерел.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз науково-методичної літератури дозволив встановити, що здоров'я школярів формується в багатокомпонентному середовищі, що визначає проблему збереження здоров'я підростаючого покоління як комплексу, вирішення якої неможливе без активної взаємодії держави, сім'ї і школи.

2. Навчально-виховний процес в загальноосвітніх закладах нового типу повинен максимально сприяти формуванню в учнів світоглядних позицій щодо збереження здоров'я та дотримання здорового способу життя, оскільки інтенсивному розвитку творчих здібностей учнів сприяють не лише нові форми педагогічного впливу, але й відповідний функціональний стан організму учнів, психічне та фізичне здоров'я.

3. Серед учнів 10-х класів навчально-виховного комплексу №9 порушення режиму дня спостерігається частіше порівняно з десятикласниками загальноосвітньої школи.

4. Найчастіше порушення режиму дня учнями вікової групи від 15 до 16 років стосується таких важливих режимних моментів, як тривалість нічного сну, тривалість приготування домашніх завдань, відпочинку на свіжому повітрі та рухової активності.

5. Серед десятикласників НВК №9 у порівнянні з учнями загальноосвітньої школи № 6 в 3 рази частіше спостерігалось перевищення гігієнічних нормативів тривалості приготування домашніх завдань.

6. Враховуючи збільшення тривалості виконання учнями домашніх завдань привертає увагу той факт, що 32% та 75% учнів ЗОШ та НВК відповідно, недостатньо бувають на свіжому повітрі. Саме тривалість перебування на свіжому повітрі характеризує якість відпочинку дітей, а крім цього, є показником їх рухової активності, важливим фактором оксигенації та в цілому впливає на фізичний розвиток і здоров'я дітей.

7. На фоні значного навчального навантаження, дефіциту рухової активності і перебування на свіжому повітрі, перегляд телепередач учнями НВК у 54,8% випадках перевищує визначений гігієнічними нормативами оптимальний час. Найбільше часу витрачають на перегляд телепередач десятикласників ЗОШ № 6 (65,6% учнів перевищують нормативний час, а 46,7% проводять біля телевізора більше ніж 3 години на добу), при цьому саме серед них найчастіше зустрічається дефіцит сну, активного відпочинку на свіжому повітрі. До того ж, відмічено порушення гігієнічного режиму роботи за персональним комп'ютером серед старшокласників у переважній кількості випадків.

8. Незважаючи на відсутність повноцінного відпочинку, лише незначна частина учнів виконує ранкову гімнастику. Отримані дані вказують на несформованість у молоді відповідної усвідомленої потреби у рухових діях. Безперечно, існує проблема незбалансованості фізичних і розумових навантажень у середовищі учнівської молоді, що створює передумови масового розвитку хронічних неінфекційних захворювань. Роль навчальних закладів у відверненні цієї загрози може виявитися, без перебільшення, визначальною, якщо системно запроваджуватимуться ефективні заходи.

9. Загальноосвітні навчальні заклади нового типу повинні створювати умови не лише для виховання творчої особистості, всебічного, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку кожного учня, а й забезпечувати умови для ведення здорового способу життя та зміцнення здоров'я. Тому потребують розробки методичні питання та організація моніторингу санітарно-гігієнічного благополуччя загальноосвітніх навчально-виховних закладів для дітей і підлітків.

10. Реалізація стратегії здоров'я збереження в Україні потребує цілеспрямованої та довготривалої політики, з широким використанням кращого національного та міжнародного досвіду у створенні сприятливих матеріально-технічних, фінансових, кадрових, освітніх, наукових,

інформаційних умов для залучення населення до здорових та активних практик життя.

Слід відзначити, що у шкільній освіті сьогодні ще не достатньо науково обґрунтована система ознайомлення дітей із проблемами формування, збереження і зміцнення здоров'я; всебічно не продуманий зміст базових знань із проблеми здоров'я і здорового способу життя, відсутня методика розвитку знань про спосіб життя як фактора здоров'я; не розроблені методичні прийоми, за допомогою яких ця інформація може бути засвоєною. Випускники загальноосвітньої школи ще не мають у своєму розпорядженні необхідних, важливих знань про збереження здоров'я; у них немає навичок ведення здорового способу життя; вони не здатні оцінити вплив середовища на здоров'я людини й генофонд майбутніх поколінь. Ці аспекти проблеми потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні наукові проблеми забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя дітей і підлітків в сучасних умовах України / Н.С.Полька, Н.В.Сисоєнко, Г.М.Єременко [та ін.] / Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України: Матеріали наук.-практ. конф. – Вип. 5. – К., 2010. – С. 125-126.
2. Алифанова Л.А. Новые формы профилактической и оздоровительной работы в школе / Л.А. Алифанова // Физическая культура в профилактике, лечении и реабилитации. – 2009. – №1(16). – С. 4-9
3. Антипкін Ю.Г. Стан здоров'я дітей в умовах дії різних екологічних чинників / Ю.Г. Антипкін // Мистецтво лікування. – 2005. – №2. – С. 17-23.
4. Бердник О. В. Збереження здоров'я здорових – нагальна потреба сучасної медицини / О.В. Бердник // Медико-екологічні та соціально-гігієнічні проблеми збереження здоров'я дітей в Україні: Мат-ли наук.-практ. конф. – К., 2009. – С. 21-26.
5. Берзінь В. І. Гігієнічні аспекти забезпечення організації навчально-виховного процесу в умовах реформування освітянських закладів /В.І. Берзінь, Р.Т. Бевз, Л.А. Стасюк [та ін.] //Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України : наук.-практ. конф., 24-25 травня 2009 р.: зб. тез доповідей. – К, 2009. – С. 113-114.
6. Берзінь В.І. Вплив умов і режиму навчального процесу на функціональний стан і здоров'я учнів / В.І. Берзінь //Школа на перетині тисячоліть: Зб. наук. пр. – К., 2011. – С. 116-124.
7. Бех І.Д. Проблеми фізичного виховання і розвитку школярів та забезпечення їхнього здоров'я / Бех І.Д. // Журн. АМН України. – 2012. – Т.7. – №3. – С. 494-503.

8. Гигиена детей и подростков / [под редакцией Н.В.Кардашенко].– М.: Медицина, 1999. – С.405-412.
9. Гігієна дітей та підлітків: навчальний посібник [за редакцією В.І. Берзіня]. – К.: Здоров'я, 1998. – 80 с.
10. Гігієнічні проблеми збереження здоров'я дітей у сучасних умовах реформування освіти в Україні / А.М. Сердюк, Н.С. Полька, Г.М. Єременко [та ін.] // Гігієна населених місць: Зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 43. – С. 402-406.
11. Гігієнічні проблеми на початку реформи освіти в Україні / Н.С. Полька, Г.М. Єременко, С.В. Гозак [та ін.] // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України: збірка тез доповідей наук.-практ. конф. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 92-93.
12. Гозак С.В. Гігієнічне вивчення умов навчання школярів в міських і сільських навчальних закладах на початку реформи середньої освіти в Україні // Гігієна населених місць: зб. наук. пр. – К, 2006. –Вип. 40. – С. 260-264.
13. Гончарук Є.Г. Комплексна оцінка стану здоров'я дітей і підлітків як гігієнічна проблема: методологічні та прикладні аспекти /Є.Г. Гончарук, В.Г. Бардов, Л. В. Сергета [та ін.] //Журнал АМН України. – 2013. – Т.9. – №3. – С.523-541.
14. Гребенюк М.П. Соціально-медичні фактори ризику для здоров'я дитячого населення / М.П. Гребенюк, С.В. Вітріщак // Охорона здоров'я України. – 2008. – №3-4. – С. 12-14.
15. Гребняк Н.П. Гигиенические проблемы обучения в современных гимназиях и лицеях / Н.П. Гребняк, В.В. Машинистов, Е.В. Вербаховская. – Донецк: Донбасс, 2011. – 150 с.
16. Даниленко Г.М. Здоров'я дітей шкільного віку: проблеми і шляхи їх вирішення / Г.М. Даниленко // Журн. АМН України. – 2010. – Т. 13. – № 3. – С. 526-532.

17. Даниленко Г.М. Медичні проблеми формування, збереження і зміцнення здоров'я школярів / Г.М. Даниленко // Лікарська справа. – №1. – 2011. – С. 128 - 131.
18. Демографічна ситуація в Україні у 2016 році. Експрес-випуск. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Державного Комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
19. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, – 2014. – 352с.
20. Долбишева Н.Г. Рівень рухової активності як фактор фізичного здоров'я дітей старшого шкільного віку // Молода спортивна наука України: Збірник наукових статей з галузі фізичної культури та спорту. – Львів, 2008. – Вип. 7. – Том 2. – С. 118–120.
21. ДСанПіН.-5.5.2.008-01: Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу. – К., 2001. – 54 с.
22. Дуда О.О. Ситуаційний аналіз стану здоров'я дитячого населення / О.О. Дуда, А.В. Терещенко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2014. – №2 (60). – С. 49-57.
23. Дудіна О.О. Ситуаційний аналіз стану охорони здоров'я дітей та підлітків в Україні. Ч. II. Забезпечення принципу соціальної справедливості відносно здоров'я дітей і підлітків / О.О. Дудіна, Г.О. Слабкий, Р.О. Моїсеєнко [та ін.] // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2016. – №3. – С. 9-16.
24. Загородній В.В. Збереження здоров'я дитячого населення – найважливіше завдання суспільства / В.В. Загородній // Безпека життєдіяльності в освіті. – 2012. – №5(17) – С. 2-5.
25. Здоров'я та соціально-психологічний портрет сучасного випускника загальноосвітньої школи / В.В. Сімрок, Г.В. Бесполудіна, А.В. Жила // Україна: здоров'я нації. – 2007. – №2. – С. 66-69.

26. Казин Э. М. Здоровье учащихся как базовая адаптивная и социальная ценность / Э. М. Казин // Валеология. – 2008. – № 3. – С. 18-24.
27. Калиниченко І. О. Медико-педагогічний моніторинг як складова частина системи управління якістю фізичного виховання / І.О. Калиниченко, Н.С. Полька // Моніторинг здоров'я школярів: міжсекторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів: Мат-ли. наук-практ. конф. – Харків, 2009. – С. 362-366.
28. Калиниченко І.О. Формування здоров'я школярів в умовах навчального закладу /І.О. Калиниченко, О.О. Єжова //Довкілля та здоров'я. – 2013. – №3(26). – С.60-64.
29. Колбанов В. Социальные детерминанты здоровья и образа жизни / В. Колбанов // Здоровье: сущность, диагностика и оздоровительные стратегии. – Радом, 2001. – С. 25-30.
30. Колесникова М.Г. Здоровьесберегающая деятельность учителя / М. Г. Колесникова // Естествознание в школе. – 2012. – № 5. – С. 50-56.
31. Коренев М.М. Здоров'я школярів, сьогодення та проблеми на перспективу / М.М. Коренев, Г.М. Даниленко // Охорона здоров'я України. – 2010. – №1(18). – С. 49-54.
32. Коренев М.М. Проблемы формирования здоровья учащихся в современной школе / М.М. Коренев // Журн. АМН України. – 2014. – Т.7. – №3. – С.479-487.
33. Коренев М. М. Нагальні проблеми охорони здоров'я підлітків в Україні / М.М. Коренев // Журнал НАМН України. – 2016. – Т.17, № 1. – С. 48-53.
34. Коренев М. М. Медико-соціальні проблеми формування здоров'я підростаючого покоління та шляхи їх вирішення / М.М. Коренев // Медико-соціальні проблеми формування здоров'я дітей та підлітків, шляхи їх ви- рішення: Мат-ли наук.-практ. конф. – Харків, 2010. – С. 10-13
35. Корж В.П. Соціальна роль фізичної культури і спорту в зміцненні і підтримці здоров'я населення України / В.П. Корж, В.О. Сорокін, І.М.

- Башкін // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2009. – №3. – С. 16-20.
36. Кунделеков А.Г. Рациональная организация учебного процесса – здоровьесберегающий фактор в современных условиях / А.Г. Кунделеков, П.В. Нефедов // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 1. – С. 61 - 62.
37. Кучма В. Р. Проблема психогигиены и психопрофилактики у детей и подростков на современном этапе / В.Р. Кучма, В.В.Чубаровский // Актуальные вопросы психогигиены и охраны психического здоровья детей и подростков. – М. : Издатель НЦЗД РАМН, 2007. – С. 11-27.
38. Кучма В.Р. Проблемы формирования здорового образа жизни у учащихся в образовательных учреждениях / В.Р. Кучма, И.А. Демина// Гигиена и санитария. – 2012. – № 3. – С. 52-56.
39. Лебединець Н.В. Гігієнічна оцінка умов, режимів та організації навчально-виховного процесу за різних педагогічних технологій як факторів впливу на здоров'я школярів /Н.В. Лебединець // Довкілля та здоров'я. – № 2. – 2013. – С. 65-69.
40. Лук'янова О.М. Медико-соціальні аспекти збереження здоров'я дітей, забезпечення їхнього гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку / О.М. Лук'янова // Журн. АМН України. – №3.– 2014. – С. 408-418.
41. Лук'янова О.М. Проблеми здоров'я здорової дитини та наукові аспекти профілактики його порушень / О.М. Лук'янова // Мистецтво лікування. – 2015. – № 2. – С. 6-15.
42. Максименко С. Адаптація дитини до школи / С Максименко, К. Максименко, О. Плавник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 110 с.
43. Максименко С.Д. Учбове навантаження і збереження психічного здоров'я школярів / С.Д. Максименко // Журн. АМН України. – 2011. – Т.7. – №3. – С. 474-479.

44. Махнюк В.М. Законодавство України про гігієнічні питання збереження здоров'я дітей у загальноосвітніх навчальних закладах / В.М. Махнюк // Довкілля та здоров'я.– 2013. – № 3 .– С. 22-24.
45. Махнюк В.М. Стан здоров'я школярів та фактори, що його формують //Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України на рубежі століть: збірка тез доповідей науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Д.М.Калюжного, 25-26 жовтня 2011 року. – К, 2011. – С. 60-61.
46. Нагорна А. М. Здоров'я. Фундаментальні і прикладні аспекти / А.М. Нагорна. – Донецьк: Норд-Прес, 2006. – 336 с.
47. Науменко Ю.В. Здоровьесберегающая деятельность школы / Ю.В. Науменко // Педагогика. – 2009. – №6. – С.37-44.
48. Неділько В. П. Шляхи удосконалення медичної допомоги дітям України / В.П. Неділько //Збірник праць: «Актуальні проблеми сучасної охорони здоров'я України». – К, 2012. – С. 38-41.
49. Неділько В.П. Шляхи покращення здоров'я школярів / В.П. Неділько, Т.М. Камінська, С.А. Руденко // Гігієна населених місць. – К. – 2004. – Вип. 44. – С. 546-549.
50. Никитин Б. П. Резервы здоровья наших детей / Б.П. Никитин, Л.А. Никитина. – М: ФиС. – 1990.– С. 191-194.
51. Нікберг І.І. Гігієна з основами екології / І.І. Нікберг. – К: Здоров'я, 2001. – С. 340-377.
52. Няньковський С.Л. Стан здоров'я першокласників, їх готовність до системного навантаження в школі / С.Л. Няньковський, М.С. Яцула // Здоровье ребенка. – 2010. – №3(24). – С. 55-58.
53. Няньковський С.Л. Стан здоров'я школярів в Україні / С.Л. Няньковський, М.С. Яцула, М.С. Чикайло // Здоровье ребенка. – 2012. – №5(40). – С. 36-42.
54. Онищенко Г.Г. Социально-гигиенические проблемы состояния здоровья детей и подростков / Г.Г. Онищенко // Гигиена и санитария. – 2011 – №5. – С. 7-12/

55. Особенности адаптированности детей к факторам среды обитания и критерии их оценки /А.Г.Сетко, Н.П.Сетко, Т.М.Макарова [и др.]// Гигиена и санитария. – 2005. – №6. – С.57-58.
56. Особливості психоемоційного стану дітей шкільного віку / Пушкарьова Т. Н., Неділько В. П., Камінська Т. М. [и др.] // Здоровье женщины. – 2015. – № 1. –С. 212-214.
57. Петрик О.І. Медико-біологічні та психологічні основи здорового способу життя: курс лекцій / О.І. Петрик. – Л., 2006. – 105с.
58. Петров К. Здоровьесберегающая деятельность в школе / К. Петров // Воспитание школьников. – 2005. – №2. – С.19-22.
59. Підаєв А.В. Панорама охорони здоров'я населення України / А.В. Підаєв, О.Ф. Возіанов, В.Ф. Москаленко. – К. : Здоров'я, 2003. – С. 51-59.
60. Подоляк-Шумило Н. Г. Шкільна гігієна / Н.Г. Подоляк-Шумило. – К: "Вища школа", 1981. – С. 67-82.
61. Польша Н. С. Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури та власних досліджень)/ Н.С. Польша, І.В. Сергета // Журнал НАМН України. – 2012. – Т. 18, № 2. – С. 223-236.
62. Польша Н. С. Гігієнічне забезпечення умов життєдіяльності дітей: проблеми та шляхи їх вирішення / Н.С. Польша, Н.Я. Яцковська, А.Г. Платонова // Досвід та перспективи наукового супроводу проблем гігієнічної науки та практики (до 80-річчя від дня заснування ДУ «ІГМЕ НАМНУ»): [зб. наук. пр.]. – ДУ «ІГМЕ НАМНУ», 2011. – С. 70-81.
63. Польша Н. С. Гігієна дитинства в Україні: погляд в майбутнє / Н.С. Польша, Єременко Г.М., Н.Я. Яцковська // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України. – К., 2013. – С. 134-135.
64. Польша Н.С. Рівень шкільної тривожності як критерій психоемоційної адаптації до умов навчання у загальноосвітніх закладах різних типів / Н.С. Польша, СІ. Гаркавий // Довкілля та здоров'я. – 2009. – № 3. – С 40-42.

65. Полька Н.С. Сучасні підходи до оцінки стану здоров'я в гігієні дитинства (огляд літератури та власних досліджень) / Н.С. Полька, О.В. Бердник // Журнал НАМН України. – 2013. – Т. 19, № 2. – С. 226-235.
66. Полька Н.С. Концепція гігієнічного супроводу управління якістю фізичного виховання у навчальних закладах / Н.С. Полька, І.О. Калиниченко // Довкілля та здоров'я. – 2009. – №4. – С. 48-52.
67. Полька Н.С. Гігієнічні проблеми збереження здоров'я дітей в умовах реформування освіти / Н.С. Полька, Н.В. Сисоєнко, Г.М. Єременко // Гігієнічна наука та практика на рубежі століть: матер. XIV з'їзду гігієністів України. – Дніпропетровськ: АРТПРЕС, 2013. – Т. 2. – С. 198-200.
68. Поташнюк І.В. Сучасне розуміння сутності здоров'я та напрямки діяльності щодо формування здорового способу життя учнів шкіл / І.В. Поташнюк // Гігієна населених місць. – К., 2014. – Вип.43. – С. 425-430.
69. Поташнюк І.В. Характеристика соціально-гігієнічних факторів впливу на стан здоров'я учнів гімназії / І.В. Поташнюк // Довкілля та здоров'я. – 2013. – №4(27). – С.15-17.
70. Проблеми здоров'я дітей та підлітків у сучасній школі / Г.М. Даниленко, Л.В. Подрігало, М.Л. Кочина та ін. // Медицина сьогодні и завтра. – 2010. – №2. – С. 117-119.
71. Раціональна організація навчального процесу – основа профілактики „шкільних хвороб” у дітей / Г. Єременко, А. Платонова, Н. Яцковська // Практика управління закладом освіти. – 2015. – №8. – С. 20-25.
72. Резніченко Г.І. Проблеми охорони здоров'я дітей та матерів на сучасному етапі та можливі шляхи їх вирішення / Г.І. Резніченко, Ю.Г. Резніченко // Современная педиатрия. – 2005. – №2 (7). – С. 25-28.
73. Савченко О.Я. Реформування шкільної освіти і реалізація оздоровчої функції // Журнал Академії медичних наук України. – 2008. – Том 7, №3. – С. 416-426.

74. Сапуга І.Є. Стан здоров'я дітей України. Фактори «ризиків» шкільного середовища / І.Є Сапуга // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 12-14.
75. Сергета І.В. Наукові принципи психогігієнічної діагностики стану здоров'я дітей, підлітків та молоді / І.В. Сергета, О.Ю. Браткова, О.П. Мостова [та ін.] // Довкілля та здоров'я. – 2012. – № 4. – С 21-25.
76. Сердюк А. М. Гігієнічні проблеми збереження здоров'я дітей в сучасних умовах реформування освіти в Україні / А.М. Сергета, Н.С. Полька, Г.М. Єременко [та ін.] // Гигиена населенных мест. – К., 2013. – Вып. 43. – С. 402-406.
77. Сердюк А.М. Медична екологія і проблема здоров'я дітей / А.М. Сердюк // Журнал АМН України. – 2007. – Т.7, №3. – С. 437-449.
78. Стуколова Т.И. Проблеми укрєплення здоров'я в детському і підлітковому віці / Т.И Стуколова, В.А. Полеский // Профілактика захворювань і укрєплення здоров'я. – 2007. – № 3. – С. 3-6.
79. Сухарева Л. М. Психогігієнічна оцінка сучасних освітніх технологій / Л.М. Сухарева, Д.С. Надеждин // Гигиена детей и подростков: история и современность (проблемы и пути решения). – М. : Издатель НЦЗД РАМН, 2009. – С. 439-441.
80. Сучасна медико-демографічна ситуація в Україні / Чепелевська Л.А., Орда О.М., Рудницький О.П., Любінець О.В.// Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. **2010 рік**: [монографія]/ за ред.. О.В. Аніщенко. – К., **2011**. – С.10-23.
81. Турос О.І. Стан здоров'я населення: народжуваність і смертність в промислових містах України з різним забрудненням атмосферного повітря: дис. на здобуття канд. ... мед. наук : спец.14.02.01. Гігієна / О.І. Турос. – К., 2004. –192 с.
82. Формування здорового способу життя підліткового покоління: [матеріали наук.-практ. конф. «Актуальні питання формування здорового способу життя та використання оздоровчих технологій», 26-27 травня

- 2015 р., м. Херсон] / М.П. Гребняк, М.Я. Уманський, І.Я. Смоленська, О.М. Куранова. –Херсон: ПАТ «ХМД», 2015. – С. 49-51.
83. Щудро С.А. Шкільне середовище як фактор ризику для здоров'я учнів / С.А. Щудро // Довкілля та здоров'я. – №2. – 2009. – С. 61-66.
84. Яременко О. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О Яременко, О. Балакірева, Т. Вакуленко. – К., 2000. – 207с.